

Suomen kielen lokaalisten adverbialien vaikutusalahierarkia

1. Johdanto

Olosijaisten lokaalisten adverbialien perusfunktio lauseessa on esitellä tiloja, joiden edustamiin ulottuvuuksiin muiden lauseenjäsenten esittelemät entiteetit ja prosessit suhteutuvat. Tällaisiin tiloihin kuuluvat ainakin aika, paikka ja omistus. Semanttisten ja myös pragmaattisten tekijöiden vaikutus määrää pitkälti, miten adverbiaalinen esittelemän tilan käsitetään suhteutuvan ydinpredikaatiossa esiteltäviin entiteetteihin. Adverbiaalinen esittelemä tila voi esim. toimia koko ydinpredikaation kuvaaman tapahtuman näyttämönä tai vain jonkin yksittäisen entiteetin kuten subjektin tai objektin tarkoitteen lokaationa (tätä koskevasta ns. suhdesäännöstä ks. Siro 1964, 28, suhdesäännön kritiikkinä Sadeniemi 1966 ja Alhoniemi 1975, 1983). Nimitän tällaista adverbiaalisen kattavuutta muihin lauseessa esiintyviin elementteihin nähden adverbiaalinen *vaikutusalahiksi*. Adverbiaalinen vaikutusalaan kuuluvat siis ne entiteetit ja prosessit, jotka esiintyvät sen ilmaisemassa tilassa.

Adverbiaaleilla on vaikutusalahisuuksia paitsi ydinpredikaation jäseniin myös muihin lauseessa esiintyviin adverbiaaleihin. Tendenssi näyttää tällöin olevan sellainen, että vaikutusalahiaan laajin adverbiaali esitellään lauseen alussa, vaikutusalahiaan suppeimmat loppupuolella. Jos samassa lauseessa on esimerkiksi useita olosijaisia paikkaa ilmaisevia adverbiaaleja, niiden esittelyjärjestys näyttää etenevän suuremmasta pienempään (vrt. Langacker 1987, 285–286; Leino 1989, 207). Lauseen semanttisen tulkinnan näkökulmasta tämä johtaa siihen, että esittelyjärjestys jo sinänsä aiheuttaa tulkintatendenssin, jonka mukaan lauseenalkuinen tajutaan laajempaa ympäristöä merkitseväksi kuin lauseenloppuinen.

Adverbiaalinen vaikutusalahilla on erityisen korostunut asema eksistentiaalilauseissa, joissa olosijaisten elementtien sekä syntaktinen että semanttinen funktio nousee keskeiseksi. E-lauseessa (ns. manifestaatiolauseita lukuun ottamatta, ks. Vilkuna 1989, 165–169) paikanmääräite nimittäin on pakollinen

elementti toisin kuin ei-eksistentiaalisissa, ns. normaalilauseissa (näiden rakenne-eroista ks. Hakanen 1972, 43, 1978, 81). Semanttiselta kannalta e-lause kytkee yhteen paikallissijaisen elementin esittelemän lokaliteetin ja subjektin tarkoitteen, jolloin e-lauseen merkityksessä lokaalisuus nousee keskeiseksi (ks. Siro 1964, 49–50; Vilkuna 1992, 87; Huumo–Perko 1993). Tällöin subjektin tarkoite esitellään sen lokaation kautta, jossa se sijaitsee, ja lokaatio toimii lauseessa tunnettuna tai presupponoituna informaationa (ks. Hakanen 1973, 16–18).¹ Useita lokaalisia määritteitä sisältävissä e-lauseissa suurempaa tilaa esittelevä elementti näyttää sijoittuvan alkuun ja kuvattava tilanne esitellään ikään kuin ulkoa päin lähestyen (ks. esimerkit 1–4).

- 1) *Pikkupöydällä oli radion edessä kahvinkeitin.*
- 2) *Radion edessä oli pikkupöydällä kahvinkeitin.*
- 3) *Talossa hyppii hiiriä pöydällä.*
- 4) *? Pöydällä hyppii hiiriä talossa.*

Lauseista 1 ja 2 syntyy erilainen tulkinta, koska molemmissa lauseenalkuinen elementti käsitetään laajinta tilaa esitteleväksi. Tästä syystä lauseessa 1 tulkitaan radion sijaitsevan pöydällä (”pikkupöydällä oli radio ja sen edessä kahvinkeitin”), kun taas lauseessa 2 pöytä sijaitsee radion edessä (”radion edessä oli pikkupöytä ja sillä kahvinkeitin”). Lause 3 kertoo, että talossa sijaitsee pöytä, jolla hiiret hyppivät, mutta lauseesta 4 tulee tilasuhteiden vuoksi outo: se edellyttäisi talon sijaitsemista pöydällä. Tällöin talon on oltava jonkinlainen pienoiso- tai leikkitalo. (Huumo 1994, painossa 1.) Sanajärjestyksen aiheuttamat vaikutusalatulkintaa koskevat tendenssit ikään kuin kumoavat adverbiaalien perusmerkitykseen pohjautuvan ensisijaisen tulkinnan, jonka mukaan talo olisi pöytää suurempi lokaatio.

Seuraavaksi tarkastelen lähemmin kolmea eri tilatyyppeä, temporaalista, habittiivista ja lokaalista, edustavien adverbiaalien keskinäisiä vaikutusaloja sellaisissa tapauksissa, joissa samassa lauseessa esiintyy useita adverbiaaleja. Esitän näiden adverbiaalityyppien keskinäisen vaikutusalahierarkian. Hierarkia perustuu tila-adverbiaalien vaikutusalatulkintoihin sellaisissa lauseissa, joissa ne esiintyvät perusmerkityksessään, ja hierarkiassa korkeammalla sijaitseva adverbiaalityyppi saa yleensä alemman tyypin elementit vaikutusalaansa. Tämän jälkeen tarkastelen yksityiskohtaisemmin sitä, miten adver-

¹ Jan Firbas (1992, 66) erottaa ns. funktionaalista lauseperspektiiviä tarkastellessaan kaksi perustason lauseperspektiivi- eli informaatorakennetyyppeä: 1) Setting – Presentation of Phenomenon – Phenomenon presented, 2) Setting – Bearer of quality – Quality – Specification – Further specification. Ensimmäinen informaatorakennetyyppi esittelee entiteetin jonkin lokaation kautta (esim. *Ages ago there was a young king*), jälkimmäinen esittää predikaation tai luonnehdinnan jostain entiteetistä (esim. *The king ruled his country capriciously and despotically*). Firbas pitäytyy tarkastelussaan informaatorakenteeseen eikä ota suoraan kantaa näitä informaatorakenteita toteuttaviin rakennetyyppeihin, mutta käytännössä tyyppi 1) näyttää suoraan vastaavan eksistentiaalilauseen kategoriana. – Firbasin esitys pohjautuu ensisijaisesti tšekin, englannin, saksan ja ranskan kielten vertailuun.

biaalit merkitystään muuntelemalla voivat saada vaikutusalaansa myös hierarkiassa korkeammalle sijoituvia tyyppisiä.

2. Vaikutusalahierarkia

Paikkaa, omistajaa tai aikaa ilmaisevien adverbiaalien keskinäistä vaikutus-alaa tarkasteltaessa on pidettävä mielessä, että näiden erilaisten adverbiaalien vaikutusala-suhteet eivät aina ilmene niin suoraan kuin keskenään samaa tyyppiä edustavien adverbiaalien vaikutusala-suhteet lauseissa 1–4. Tämä johtuu siitä, että lokaaliset, habitiiviset ja temporaaliset adverbiaalit esittelevät ontologisesti erilaisia tilatyyppejä, jotka eivät välttämättä joudu ottamaan kantaa toisiinsa. Usein ne ainoastaan määrittelevät entiteettien sijoittumista eri ulottuvuuksiin.² Sitä vastoin samaa ulottuvuutta edustavien määritteiden on ilmeisesti aina otettava kantaa toisiinsa, kuten tapahtuu lauseissa 1–4.

Ainoastaan silloin, kun lause esittää jonkin ulottuvuuden *rajaamassa* jotain toista tyyppiä edustavaa ulottuvuutta, nousee kysymys eri ulottuvuuksia esittelevien adverbiaalien keskinäisistä vaikutusaloista esille. Esimerkiksi aikaulottuvuus voi rajata paikkaulottuvuutta siten, että lokatiivinen suhde kestää jonkin ajanjakson (lauseen ilmaiseman tilanteen rajattuudesta yleisesti ks. Leino 1991). Lauseessa 5 esiintyy sekä habitiivinen että lokatiivinen adverbiaali, lauseessa 6 sekä temporaalinen että lokatiivinen adverbiaali, ja lauseessa 7 sekä temporaalinen että habitiivinen adverbiaali:

5) *Elmerillä on moottorisaha työmaalla.*

6) *Elmeri hiihti kaksi viikkoa Norjassa.*

7) *Aamuisin kirves oli naapurin sedällä teurastuskäytössä.*

Lauseessa 5 habitiivinen suhde hallitsee lokaalista siinä mielessä, että Elmerin hallintaan voidaan katsoa kuuluvan koko asiointi ”moottorisaha on työmaalla” (ks. Huumo–Perko 1993). Lauseessa 6 objektinsukuinen ajanmäärite *kaksi viikkoa* määrittää Norjassa oleskelun pituuden ja hallitsee tässä mielessä lokaalista suhdetta. Lauseessa 7 *aamuisin* määrittää habitiivisen suhteen ajankohdan (muulloin kuin aamuisin kirves ei ollut naapurin sedällä). Kaikissa tapauksissa muita hallitseva adverbiaali on esitelty ensin. Esittelyjärjestys siis näyttää noudattavan nyt metaforisessa mielessä suuri > pieni -periaatetta.

Jos lauseiden 5–7 adverbiaalien järjestystä muutetaan, voivat niiden vaikutusalatulkinnatkin muuttua; ks. lauseita 8–10:

² Esimerkiksi sellainen lause kuin *Elmeri tutustui Anselmiin Kallun pikabaarissa viime maanantaina* esittelee lokaation ja ajan, mutta nähdäkseni näiden keskinäinen suhde ei edellytä vaikutusalatulkintaa. Lauseessa ydinpredikaation esittelemä tapahtuma kytketään kahteen erilaiseen ulottuvuuteen, jotka eivät rajoita toisiaan vaan määrittävät kyseistä tapahtumaa temporaalisesti ja spatiaalisesti.

- 8) *Työmaalla Elmerillä* on moottorisaha.
 9) *Norjassa* Elmeri hiihti *kaksi viikkoa*.
 10) *Naapurin sedällä* kirves oli *aamuisin* teurastuskäytössä.

Lauseessa 8 paikan adverbiaali *työmaalla* hallitsee omistussuhdetta *Elmerillä on moottorisaha*, jos lause käsitetään niin, että Elmerillä on saha vain töissä ollessaan; ts. hän käyttää sahaa töissä muttei omista sitä. Lauseessa 9 paikan adverbiaali *Norjassa* voi hallita ajanmääritettä *kaksi viikkoa*, jos lause käsitetään niin, että Elmeri käytti Norjassa viettämästään ajasta kaksi viikkoa hiihtämiseen. Tällöin *kaksi viikkoa* ei enää ole sillä lailla irrallinen kuin lauseessa 6 vaan määritetty Norjassa oleskelun osaksi. Lauseessa 10 habitiivinen *naapurin sedällä* voi hallita temporaalista määritettä *aamuisin*, jos käsitetään, että kirves oli sedän hallussa jonain ajanjaksona ympärivuorokautisesti, mutta hän käytti sitä teurastukseen vain aamuisin. Adverbiaali *aamuisin* ei tällöin enää määritä omistussuhteen ajankohtaa; päinvastoin, omistussuhteen temporaalinen kesto määrittää sen ajanjakson, jolloin tämä frekventatiivinen *aamuisin* ilmenee.

Tällaisten vaikutusala-ilmioiden tarkastelussa on syytä huomata niiden tendenssimäinen luonne. Missään käsittelemistäni tapauksista sanajärjestyksen muutos ei suorastaan *pakota* muuttamaan vaikutusalatulkintoja esittämikseni, mutta se nostaa tulkinnat vahvemmin esille. Lauseiden 5–10 semanttiset tulkinnat näyttävät siis olevan periaatteessa samalla tavoin sanajärjestyksestä riippuvaisia kuin paikanilmausten vaikutusalatulkinnat pelkkiä spatiaalisia määritteitä sisältävissä lauseissa 1–4, joskaan eivät yhtä ehdottomasti. Lauseenalkuinen adverbiaali pyrkii saamaan muita adverbiaaleja vaikutusalaansa, vaikka nämä edustavat eri tyyppiä. Metaforisessa mielessä se siis esittää ikään kuin laajempaa lokaatiota. Toinen huomionarvoinen seikka on se, että lauseissa 8–10 (toisin kuin lauseissa 5–7) lauseenalkuisten adverbiaalien perusmerkitys muuntuu, jos lauseista tehdään esittämäni tulkinnat. Lauseessa 8 habitiivinen suhde redusoituu hyvin konkreettiseksi, jopa lokaaliseksi (Elmeri käyttää sahaa muttei omista sitä). Samalla adverbiaali *työmaalla* saa lauseessa 8 temporaalista merkitystä, joka siltä puuttuu lauseessa 5: lauseessa 8 se ilmoittaa paikan ohella myös aikaa (= silloin, kun Elmeri on työmaalla). Lauseen 9 paikan adverbiaali *Norjassa* ilmoittaa samaten paikan lisäksi myös ajan. Lause on käsitettävissä niin, että siitä ajasta, jonka Elmeri vietti Norjassa, hän käytti kaksi viikkoa hiihtämiseen. Lauseessa 10 habitiiviadverbiaali *naapurin sedällä* saa samoin temporaalisen sävyn. Siinä sedän omistussuhde kirveeseen kattaa temporaalisesti sen ajanjakson, jonka kirves oli aamupäivisin teurastuskäytössä. Sitä vastoin lauseessa 7 kirves ei ollut pysyvästi sedän hallussa, vaan hän käytti sitä vain aamupäivisin.

Nämä havainnot voi tiivistää seuraavasti: lauseessa 8 paikan adverbiaali temporaalistuu saadakseen vaikutusalaansa habitiiviadverbiaaliksi, lauseessa 9 paikan adverbiaali temporaalistuu saadakseen vaikutusalaansa temporaalisen adverbiaaliksi, ja lauseessa 10 habitiiviadverbiaali temporaalistuu saadakseen

vaikutusalaansa temporaalisen adverbiaalini. Tendenssi näyttää siis olevan sellainen, että neutraaleissa tapauksissa (lauseissa 5–7) temporaalinen elementti hallitsee sekä habitiiivisia että paikanmääritteitä. Näistä taas habitiiivinen pyrkii hallitsemaan paikan adverbiaalia. Muuttaakseen tämän tendenssin perusteella syntyviä vaikutusalatulkintoja adverbiaalien on samalla muunnettava merkitystään. Vaikutusalahierarkia olisi tällöin tyyppiä **ajan adverbiaali > habitiiivadverbiaali > paikan adverbiaali**, jossa symboli > = 'hallitsee'.

Seuraavassa tarkastelen kutakin tila-adverbiaalityyppiä erikseen suhteessa muihin hierarkian tyypeihin. Lähtökohtani on, että tila-adverbiaali A voi perusmerkityksessään pysyen saada vaikutusalaansa tila-adverbiaalini B, jos A edustaa hierarkiassa samaa tai korkeammalla olevaa tyyppiä kuin B. Jos A edustaa alempana olevaa tyyppiä kuin B, se voi saada B:n vaikutusalaansa vain, jos adverbiaalien semanttisia tulkintoja muunnetaan siten, että A abstraktistuu vähintään sille hierarkian tasolle, jossa B on.

3. Paikan adverbiaalit

3.1. Kaksi paikan adverbiaalia samassa lauseessa

Esimerkeistä 1–4 voitiin nähdä, kuinka laajempaa ympäristöä merkitsevä adverbiaali saa suppeampaa ympäristöä merkitsevän vaikutusalaansa. Lauseiden tulkinnassa on tendenssi käsittää ensimmäisenä esiintyvä adverbiaali laajempaa ympäristöä ilmaiseksi, vaikka tämä tulkinta olisi ristiriidassa elementtien perusmerkityksen kanssa (ks. lause 4). Jos molemmat paikan adverbiaalit esiintyvät spatiaalisessa perusmerkityksessään eikä niiden välillä valitse tällaista sisältymissuhdetta, lause käy oudoksi (ks. 11–12):

11) ? *Helsingissä* Elmeri pelasi šakkia *Suomessa*.

12) * *Turussa* Elmeri pelasi šakkia *Brysselissä*.

Lauseessa 11 on kyse sisältymissuhteesta, mutta tilat on esitetty pienemmästä suurempaan edeten, siis ikään kuin väärin päin, mistä syystä lause käy informaatorakenteeltaan oudoksi. Lauseessa 12 taas on kaksi keskenään ristiriitaan joutuvaa paikanmääritettä, jotka esittelevät toisistaan erillisiä tiloja. Verbin ilmaisema prosessi ei voi tapahtua samanaikaisesti molemmissa paikoissa. Toisistaan konkreettisesti mielessä erillisiä paikkoja ei siis näyttäisi voitavan esitellä olosijaisilla adverbiaaleilla saman predikaattiverbin yhteydessä. Upotuksissa asia on kokonaan toinen, jos eri verbien määritteet eivät joudu keskenään spatiaaliseen ristiriitaan, vrt. *Helsingissä Elmeri toivoi koko ajan olevansa Turussa*, samoin tapauksissa, joissa puhutaan ei-todellisista lokatioista kuten lauseessa *Kadulla Ari oli unelmissaan karjapaimenena Meksikossa* (ei-reaalisten tilojen viittaussuhdeongelmista tarjoaa perinpohjaisen esityksen Fauconnier 1985, 1990).

Keskenään ristiriitaisia paikan adverbiaaleja voidaan esitellä samassa lauseessa samaan verbiin kytkettyinä, jos toinen niistä menettää jotain perusmerkityksestään ja abstraktistuu kohti possessiivista tai temporaalista merkitystä (13–16):

- 13) *Tässä talossa* isäntä käy joka ilta *kapakassa*.
- 14) *Bulgariassa* presidentti vierailee kerran vuodessa *ulkomailla*.
- 15) *Lukiassa* Elmeri kävi ahkerasti *punttisalilla*.
- 16) *New Yorkissa* firmalla oli sata myyntiedustajaa *eri puolilla USA:ta*.

Lauseissa 13–16 lauseenalkuiset tila-adverbiaalit eivät ilmaise paikkaa konkreettisesti mielessä. Lauseissa 13 ja 14 ne ovat saaneet possessiivisia ja lauseissa 15 ja 16 temporaalisia piirteitä. Lauseen 13 *tässä talossa* määrittää possessiivisesti *isäntää*, puhe on siis kyseisen talon isännästä. Sen sijaan adverbiaali ei määritä lauseen ilmaisemissa tilasuhteissa konkreettista paikkaa. Samoin lauseessa 14 on todennäköisesti kyse Bulgarian omasta presidentistä, adverbiaali *Bulgariassa* siis määrittää possessiivisesti *presidenttiä* eikä ilmaise konkreettista paikkaa, jossa lauseessa predikoitu prosessi tapahtuisi. Tästä syystä lauseissa 13 ja 14 ei esiinny sellaista ristiriitaa kuin lauseessa 12: ristiriitaan eivät joudu sen enempää lauseen 13 *tämä talo* ja *kapakka* kuin lauseen 14 *Bulgaria* ja *ulkomaat*. Possessiivistuminen näyttää kuitenkin olevan mahdollista vain silloin, kun tila-adverbiaalinen ja jonkin ydinpredikaation jäsenen välillä on implikaatiosuhde (ks. Prince 1981; Jacennik–Dryer 1992, Huomo, painossa2). Implikaatio kulkee lauseessa 13 *talosta isäntään* ja lauseessa 14 *valtiosta valtionpäämieheen*, siis presidenttiin. Jos implikaatiosuhdetta ei ole, tulkinta muuttuu, vrt. *Tässä talossa säveltäjä käy joka ilta kapakassa*. Kyse ei nyt voi olla ”tämän talon säveltäjästä”, vaan lauseke *tässä talossa* tulkitaan paikkaa ilmaisevaksi, jolloin *kapakan* on sijaittava kyseisessä talossa. Lisäehtona possessiivistuneelle tulkinnalle näyttää olevan predikaation geneerisyys; lauseet 13–14 ilmaisevat toistuvia tapahtumia. Jos predikaatiot muutettaisiin spesifisiksi, possessiivistunut tulkinta kävisi epäluontevammaksi ja adverbiaalien välille nousisi ristiriita (*? Tässä talossa isäntä käy tänä iltana kapakassa*, *? Bulgariassa presidentti vierailee ensi viikolla ulkomailla*; ks. tarkemmin Huomo, painossa 2).

Lauseissa 15 ja 16 lauseenalkuinen adverbiaali on temporaalistunut siinä mielessä, että se esittelee ajanjakson, jolloin ydinpredikaation ilmaisema prosessi tai suhde ilmenee, ei prosessin tai suhteen paikkaa. Lause 15 kertoo, että sinä ajanjaksona, jona Elmeri kävi lukiota, hänellä oli tapana käydä punttisalilla. Lause 16 taas kertoo, että silloin, kun kyseinen firma toimi New Yorkissa, sillä oli sata edustajaa eri puolilla USA:ta. Niinpä lauseessa 15 eivät adverbiaalit *lukiassa* ja *punttisalilla* ole keskenään spatiaalisessa ristiriidassa eivätkä lauseessa 16 adverbiaalit *New Yorkissa* ja *eri puolilla USA:ta*. Temporaalistuneen tulkinnan edellytyksenä näyttäisi olevan mennyt aikamuoto; esim. preesensin muutettuina lauseet 15 ja 16 muuttuvat tulkinnoiltaan tai käyvät

oudoiksi. Niinpä *Lukiossa Elmeri käy ahkerasti punttisalilla* johtaa lokaaliiseen tulkintaan, jonka mukaan punttisali sijaitsee lukiossa, ja ? *New Yorkissa firmalla on sata myyntiedustajaa eri puolilla USA:ta* taas kävisi spatiaalisesti ristiriitaiseksi. Sanajärjestys on nytkin vaikutusalatulkinnassa keskeinen. Jos lauseiden 13–16 lauseenalkuiset elementit sijoitetaan lauseen loppupuolelle, lauseet muuttuvat joko epäkieliopillisiksi tai merkitykseltään toisiksi:

13') Isäntä käy joka viikko *kapakassa tässä talossa*.

14') Presidentti vierailee kerran vuodessa *ulkomailla Bulgariassa*.

15') Elmeri kävi ahkerasti *punttisalilla lukiossa*.

16') ?? Firmalla oli sata myyntiedustajaa *New Yorkissa eri puolilla USA:ta*.

Lauseessa 13' *kapakka* sijaitsee *tässä talossa*, eikä puhe enää ole *tämän talon isännästä*. Lauseessa 14' on niin ikään puhe määräpresidentistä, joka käy kerran vuodessa ulkomailla ja tällöin nimenomaan Bulgariassa, *Bulgariassa* on tällöin apposition funktiossa. Lauseessa 15' punttisali sijaitsee lukiossa, ja lause 16' on ristiriitainen, koska edustajien olisi oltava samanaikaisesti New Yorkissa ja eri puolilla USA:ta. Toinen mahdollisuus lauseiden tulkinnassa on se, että jälkimmäinen paikallissijainen määrite käsitetäänkin toiseen adverbiaaliin liittyväksi attribuutiksi, jolloin *kapakka tässä talossa* ja *punttisali lukiossa* olisivat lausekkeita (ks. Yli-Vakkuri 1970). Tällöin ne eivät kuitenkaan määrittäisi tapahtumapaikkaa vaan luonnehtisivat pääsanansa tarkoitetta.

3.2. Paikan ja omistajan adverbiaali samassa lauseessa

Jos samassa lauseessa esitellään sekä paikan että omistajan adverbiaali, on yleissääntö sellainen, että omistajan adverbiaali hallitsee paikan adverbiaalia, ks. 17–18:

17) [5] *Elmerillä on moottorisaha työmaalla*.

18) *Anselmilla on verkot järvässä*.

Lauseissa omistajaa ilmaiseva adverbiaali hallitsee sekä subjektin tarkoitetta että sen suhdetta paikan adverbiaalin ilmoittamaan lokaatioon. Lauseen 17 tulkitaan tällöin ilmaisevan, että Elmerin moottorisaha on työmaalla, ja lauseen 18, että Anselmin verkot ovat järvässä. Lisäksi lauseet saavat sen merkitysvivahteen, että habitiiviadverbiaalien esittelemät henkilöt ovat vastuussa tästä lokaalisesta suhteesta, ts. Elmeri pitää sahaansa työmaalla ja Anselmi verkkojaan järvässä. Tällöin lokaalinen suhde kokonaisuutena alistuu habitiiviselle elementille, ja voidaan sanoa, että habitiivisen elementin vaikutusala ulottuu yli lokaalisen elementin vaikutusalan. Tämä vivahde puuttuu vastaavilta genetiivirakenteilta *Elmerin moottorisaha oli työmaalla* ja *Anselmin verkot ovat järvässä*; ne eivät välttämättä merkitse sitä, että Elmeri ja Anselmi olisi-

vat itse vastuussa moottorisahan ja verkkojen sijainnista. Omistusrakenne ja genetiivirakenne eivät siis ilmaise identtisiä suhteita.

Jos esittämäni vaikutusalahierarkia pitää paikkansa, voisi paikan adverbiaali saada habitiiviadverbiaalain vaikutusalaansa kolmella tavalla: 1) paikan adverbiaali abstraktistuu habitiiviseksi, 2) paikan adverbiaali abstraktistuu temporaaliseksi, 3) habitiivinen adverbiaali redusoituu paikan adverbiaaliksi. Paikan adverbiaalain habitiivistumisesta on kyse lauseissa 19–21:

19) *Helsingissä on pormestarilla* huvila Espanjassa.

20) *Tässä talossa isännällä* on aina tili kolmessa pankissa.

21) *Suurissa firmoissa toimitusjohtajilla* on nykyään edustusasunnot Brysselissä.

Samalla tavalla kuin esimerkeissä 13–14 lauseessa 19 on puhe Helsingin pormestarista, lauseessa 20 kyseisen talon isännästä ja lauseessa 21 suurten firmojen toimitusjohtajista. Tällöin possessiivistunut paikan adverbiaali saa vaikutusalaansa habitiiviadverbiaalain siinä mielessä, että se määrittää habitiiviadverbiaalain tarkoitteen, aivan samoin kuin se lauseissa 13–14 määrittää subjektin tarkoitteen. Lauseenloppuiset adverbiaalit *Espanjassa*, *kolmessa pankissa* ja *Brysselissä* osoittavat, että possessiivistunut paikan adverbiaali sallii nytkin spatiaalisesti ristiriitaisen elementin esiintymisen lauseessa.

Paikan adverbiaali voi saada vaikutusalaansa habitiiviadverbiaalain myös abstraktistuuksaan temporaaliseksi. Tällöin paikan adverbiaalain tulkitaan esittelevän paikan lisäksi ajanjaksoa, jolloin habitiivinen suhde on vallinnut:

22) *Englannissa meillä* oli pojat sisäoppilaitoksessa.

23) *Lukiossa Elmerillä* oli vanha Volkswagen.

24) *Työmaalla Elmerillä* oli moottorisaha.

Lause 22 kertoo, että puhujan pojat olivat sisäoppilaitoksessa sinä aikana, kun hänen perheensä oli Englannissa. Lause 23 kertoo Elmerin omistaneen Volkswagenin silloin, kun hän oli lukiossa (vrt. myös lauseeseen 15), ja lause 24 kertoo, että ollessaan työmaalla Elmerillä oli (hallussaan) moottorisaha. Tällöin habitiivinen suhde Elmerin ja sahan välillä samalla redusoituu lokaaliseksi. Se ei ole omistussuhde vaan pelkkä hallussaolosuhde, ja Elmeri käyttää sahaa työmaalla ollessaan. Sen sijaan lauseiden 23 ja 24 ilmaisema habitiivinen suhde on omistussuhde sanan varsinaisessa merkityksessä. Lauseessa 23 habitiivinen suhde kohdistuu sekä poikiin sinänsä että näiden olemiseen sisäoppilaitoksessa, ja lauseessa 24 on kyse tyyppillisestä oloon kohdistuvasta omistussuhteesta.

3.3. Paikan ja ajan adverbiaali samassa lauseessa

Paikan adverbiaali voi saada vaikutusalaansa myös temporaalisen elementin silloin, kun se itse määrittää ajanjaksoa siinä mielessä kuin lauseissa 15–16.

Tällöin kyseessä olevan temporaalisen elementin on kuitenkin oltava merkitykseltään sellainen, ettei se ole sidoksissa absoluuttiseen aikaan vaan se ilmaisee kestoa, toistuvuutta tms. Seuraavista esimerkeistä 25:ssä ja 26:ssa temporaalinen adverbiaali hallitsee paikan adverbiaalia, niin kuin asian hierarkian mukaan tuleekin olla, mutta suhteet muuttuvat 27:ssä ja 28:ssa, joissa paikan adverbiaali saa temporaalista sävyä ja hallitsee ajanmääritettä:

- 25) *Kaksi päivää* Elmeri hiihti *Norjassa*.
 26) *Koko ajan* isä kehui *puhujapöntössä* itseään.
 27) *Norjassa* Elmeri hiihti *kaksi päivää*.
 28) *Puhujapöntössä* isä kehui *koko ajan* itseään.

Lause 25 kertoo, että Elmerin hiihtäminen kesti kaksi päivää ja tapahtui Norjassa; Elmeri ei viipynyt Norjassa sen pitempään. Sitä vastoin lauseen 27 tulkinta voi olla sellainen, että Elmeri käytti Norjassa olostaan kaksi päivää hiihtämiseen, vaikka saattoi olla siellä pitempäänkin (vrt. lauseisiin 6 ja 9). Näin ollen lauseessa 27 adverbiaali *Norjassa* saa temporaalisen tulkinnan, josta *kaksi päivää* voi rajata osan. Sen sijaan lauseessa 25 *kaksi päivää* ei määritä samassa mielessä 'Norjassa-oleilun osaa'. Ero näkyy myös parissa 26 vs. 28. Lauseen 26 *koko ajan* on absoluuttinen siinä mielessä, että se ei rajaudu minkään muun lauseessa esiintyvän määritteen kautta vaan viittaa johonkin (diskursisista pääteltävään tai puheenaiheena olevaan) ajanjaksoon ja kertoo isän viettäneen tämän ajan puhujapöntössä, jossa hän kehui itseään. Lauseessa 28 OSMA *koko ajan* sen sijaan määrittyy sen ajanjakson kautta, jonka isä oli puhujapöntössä; tämä voi olla esim. jonkin puheen pitämiseen kulunut aika. Tästä ajasta lause 28 ilmoittaa, että se kului kokonaan isän itsekehuun. Paikan adverbiaali *puhujapöntössä* siis määrittää lauseessa 28 myös aikaa. Lauseen ilmaisema suhde on tällöin samanlainen kuin tapauksissa, joissa OSMA esiintyy yhdessä selvän ajanmääritteen kanssa ja rajaa tämän määritteen ilmaisemaa kestoa, esim. *Junamatkalla Pekka luki kirjaa koko ajan*, *Eilisiltana satoi koko ajan* (ks. Leino 1991, 187–188). Duratiivinen OSMA rajaa täten aina tilanteen keston, kuten Leino (1991, 189) katsoo, mutta se voi rajata tilanteen joko absoluuttisesti tai suhteessa johonkin muuhun lauseessa esiintyvään temporaaliseen tai temporaalistuneeseen tilaan.

3.4. Milloin paikan adverbiaali ei abstraktistu?

Edellisen perusteella näyttää siltä, että lauseenalkuinen paikan adverbiaali voi saada hallintaansa sekä muita lokaalisia että myös habitiivisia ja temporaalisia elementtejä. Saadakseen vaikutusalaansa muita paikan adverbiaaleja sen täytyy joko ilmaista laajempaa näyttämöä kuin nämä muut paikan adverbiaalit, possessiivistua tai temporaalistua. Saadakseen hallintaansa habitiiviadverbiaaleja sen on possessiivistuttava tai temporaalistuttava, ja saadakseen vai-

kutusalaansa temporaalisia adverbiaaleja sen on temporaalistuttava. Abstraktistuminen näyttää täten seuraavan esittämäni hierarkiaa.

Abstraktistuminen ei kuitenkaan ole mahdollista silloin, kun paikan adverbiaalinen tarkoitusella ei ominaisuuksiensa vuoksi ole edellytyksiä saada possessiivista tai temporaalista sävyä. Seuraavat esimerkit osoittavat, miten abstraktistumaan kykenemätön adverbiaali ei voi saada vaikutusalaansa muita adverbiaaleja sillä tavoin kuin yllä esittelemissäni tapauksissa:

- 29) *Vajassa* omistaja käy joka viikko *kapakassa*.
- 30) *Kirkossa* Elmeri kävi ahkerasti *punttisalilla*.
- 31) ? *Helsingissä miehellä* on asunto *Espanjassa*.
- 32) *Vajassa Elmerillä* oli vanha Volkswagen.
- 33) *Jakkaralla* isä kehui *kaksi tuntia* itseään.

Lauseen 29 *vajassa* ei kykene saamaan possessiivistunutta tulkintaa samalla tavoin kuin lauseen 13 adverbiaali *tässä talossa* vaan jää lokaaliseksi ja joutuu suhteutumaan toiseen lauseessa esiintyvään paikanmäärittäeseen *kapakassa*. Toisin sanoen puhe ei voi olla vain vajan omistajasta; *vajassa* sijaitsevan *kapakan* omistajasta kylläkin. Tulkinta lauseesta on siis sellainen, että *kapakka* sijaitsee *vajassa*. Lauseen 30 *kirkossa* puolestaan ei kykene temporaalistumaan samalla tavoin kuin lauseen 15 adverbiaali *lukiossa* (jolloin se saisi merkityksen 'siihen aikaan kun Elmeri kävi kirkossa'). Niinpä *kirkossa* jää sekin puhtaasti paikanilmaukseksi ja lauseesta syntyvän tulkinnan mukaan *punttisalin* olisi sijaittava *kirkossa*.

Lauseissa 31–32 on kyse tapauksista, joissa paikan adverbiaali ei abstraktistumattomuutensa takia saa vaikutusalaansa habitiiviadverbiaaleja. Lauseen 31 *Helsingissä* ei possessiivistu, koska sen ja *miehen* välillä ei ole sellaista implikaatiosuhdetta kuin lauseessa 19 oli Helsingin ja *pormestarin* välillä. Tästä syystä adverbiaali *Helsingissä* jää lokatiiviseksi ja joutuu ristiriitaan adverbiaalinen *Espanjassa* kanssa: molempien tulkitaan määrittävän paikkaa. Lauseen 32 *vajassa* ei temporaalistu samalla tavoin kuin lauseen 15 *lukiossa*; lause ei siis mitenkään voi merkitä sitä, että Elmeri omisti Volkswagenin *vajassa* ollessaan, vaan adverbiaalinen tulkitaan ilmaisevan puhtaasti paikkaa. Se siis kattaa kyllä spatiaalisessa mielessä Volkswagenin, muttei Elmerin omistussuhdetta siihen. Lauseessa 33 on viimein kyse tapauksesta, jossa paikan adverbiaali ei kykene temporaalistumaan ja siten saamaan haltuunsa ajan keston määrítettä. Lauseen *jakkaralla* ei siis määritä ajanjaksoa samalla tavoin kuin lauseen 28 *puhujapöntössä*, eikä lausetta voi luontevasti tulkita siten, että *jakkaralla* viettämästään ajasta isä olisi käyttänyt kaksi tuntia itsensä kehumiseen.

4. Habitiiviadverbiaalit

Habitiiviadverbiaalit pyrkivät vaikutusalahierarkian mukaan hallitsemaan paikan adverbiaaleja, milloin ne esiintyvät samassa lauseessa. Semanttisesti

tämä merkitsee sitä, että jonkin entiteetin ja sen sijainnin suhde on ikään kuin habitiiviadverbiaalin tarkoitteen hallussa. Hierarkian mukaan habitiiviadverbiaalin ei siis tarvitse abstraktistua saadakseen paikan adverbiaalin haltuunsa; paikan adverbiaalia hallitessaankin se ilmaisee edelleen habitiivista suhdetta, joskin yleensä varsinaista omistussuhdetta väljempää hallussaoloa. Niinpä yksinkertaisessa omistusrakenteessa *Elmerillä on auto* kerrotaan selkeästi omistussuhteen vallitsemisesta Elmerin ja auton välillä, mutta lokaalisen elementin sisältävässä lauseessa *Elmerillä on auto tallissa* ilmoitetaan Elmerin hallussa olevan se asiointila, että auto on tallissa. Tällöin omistussuhde väljennee; kyse voi olla Elmerin autosta ja Elmerin tallista, mutta myös tapauksesta, jossa Elmeri ei varsinaisesti omista kumpaakaan (vrt. *Elmerillä on Anselmin auto Jussin tallissa*, ks. Huumo 1994).

4.1. Kaksi habitiiviadverbiaalia samassa lauseessa

Kahden adessiivimuotoisen habitiiviadverbiaalin esiintyminen samassa omistusrakenteessa lienee marginaalista, joskaan ei mahdotonta. Tällaisen rakenteen ehdot muistuttavat tapauksia, joissa samassa lauseessa esiintyy kaksi paikan adverbiaalia. Tällöin toisen on ilmaistava laajempaa tilaa, habitiivisessa tyyppissä tosin metaforisesti: vaikutusaltaan kattavamman habitiiviadverbiaalin tarkoitteella on oltava omistussuhde toisen habitiiviadverbiaalin tarkoitteeseen, ja lisäksi näyttäisi siltä, että kattavamman habitiiviadverbiaalin tarkoitteen on oltava korkeammalla ns. elollisuus- tai persoonahierarkiassa (ks. Siewierska 1988, 30), jotta rakenne olisi mahdollinen:

34) *Meillä oli yhdellä opiskelijalla* tänään flunssa.

35) *Naapurilla oli koiralla* pentuja.

Lauseissa 34–35 on kyse omistusrakenteen upottamisesta osaksi toista omistusrakennetta. Alemman tason omistaja kuuluu osana korkeamman tason omistajan omistuskenttään. Korkeamman tason omistaja ei kuitenkaan hallitse itse subjektin tarkoitetta eikä myöskään alemman tason omistajan ja subjektin tarkoitteen välistä habitiivista suhdetta siinä mielessä, kuin se voi hallita lokaalista suhdetta tyyppissä *Elmerillä on auto tallissa*. Niinpä lauseessa 34 flunssa ei ole *meillä*, ja lauseen 35 *pennut* kuuluvat *naapurille* vain *koiran* kautta.

Pelkkä korkeampi asema persoonahierarkiassa ei kuitenkaan riitä, vaan hallitsevamman termin on oltava lisäksi sidoksissa puhujaan tai puhetilanteeseen. Jos esimerkiksi henkilön nimeä yritetään sellaisenaan käyttää tämäntyyppisen rakenteen hallitsevana omistajana, tulos on epäluonteva, joskaan ei ehkä mahdoton ainakaan puhekielessä:

36) ? *Jussilla oli koiralla* pentuja.

37) ? *Maijalla on pojalla* syntymäpäivä.

4.2. *Habitiivinen ja temporaalinen adverbiaali samassa lauseessa*

Koska esittämässäni hierarkiassa temporaalinen adverbiaali on habitiivista korkeammalla, olisi yleissäännön oltava sellainen, että temporaalinen hallitsee habitiivista, ellei habitiiviadverbiaali itse temporaalistu, ts. ellei habitiivista suhdetta käsitetä väliaikaiseksi hallussaoloksi. Temporaalisia elementtejä voidaan kuitenkin erottaa useita eri tyyppisiä. Jotkin ovat absoluuttisia siinä mielessä, että ne kytkeytyvät tiettyyn ajankohtaan (*eilen, viime vuonna, klo 21 tänään, kello kolmesta viiteen*), toiset ovat relatiivisia sikäli, että ne eivät kytkeydy mihinkään ajankohtaan vaan ilmaisevat kestoa (*kaksi tuntia, viikon*) tai toistuvuutta (*sunnuntaisin, joka toinen päivä*) (ks. Quirk–Greenbaum 1985, 230; Leino 1991, 181; ajan adverbiaalien semanttisesta luokittelusta suomen kielessä ks. esim. Hakulinen–Karlsson 1979, 210). Näyttäisi siltä, että varsinaista vaikutuslavaihtelua esiintyy lähinnä kestoa ilmaisevien ajanmääritteiden ja muiden tila-adverbiaalien välillä, koska juuri keston adverbiaalit rajaavat muita lauseessa esitettyjä suhteita ajallisessa ulottuvuudessa. Kyse on tällöin suhteiden *rajattuudesta* siinä mielessä kuin Leino (1991) käyttää tätä termiä. Sitä vastoin absoluuttiset ajankohdan adverbiaalit esittelevät lähinnä tilanteen sijoittumista aikaulottuvuuteen eivätkä rajoita tilanteen temporaalista kestoa.

Seuraavissa tapauksissa temporaalinen suhde rajaa habitiivista siinä mielessä, että se esittää ajanjakson, jona habitiivinen suhde on voimassa:

- 38) *Koko päivän Elmerillä oli tämä auto.*
- 39) *Aamupäivällä Jormalla oli auto korjaamolla.*
- 40) *Koko viikon Kallella oli työt käynnissä.*

Lauseessa 38 adverbiaali *koko päivän* ilmaisee sen ajanjakson kestoa, jolloin Elmerin ja auton välinen habitiivinen suhde vallitsi. Tällöin ajanmäärite saa habitiivisen suhteen vaikutusalaansa. Vastaavasti lauseen 39 *aamupäivällä* kattaa ajanjakson, jolloin asiointi *Jormalla oli auto korjaamolla* ilmeni, ja lauseessa 40 *koko viikon* esittää sen ajanjakson, jolloin vallitsi suhde *Kallella oli työt käynnissä*.

Seuraavissa esimerkeissä vaikutusalasuhde on toisenlainen:

- 41) *Elmerillä lennokka lensi vain minuutin.*
- 42) *Elmerillä pokaali oli aina viikonloppuisin vanhassa talossa.*

Lauseet ilmaisevat väliaikaista omistusta, ja tästä syystä habitiivit määrittävät myös temporaalisen keston (sen ajan, jonka lennokka tai pokaali oli Elmerillä). Tällöin lauseissa esiintyvät ajanmääritteet, duratiivinen *minuutin* ja frekventatiivinen *aina viikonloppuisin* esittävät osan siitä kestoista, jonka habitiivinen suhde on voimassa, mutta ne eivät rajoita habitiivista suhdetta sinänsä. Pikemminkin ne määrittävät sen suhteen kestoa, jonka habitiivirakenteeseen upotettu ydinpredikaatio ilmaisee. Lauseessa 41 esiintyvä *minuutin* määrittää

näin ollen tapahtuman *lennokki lensi* kesto, mutta se ei määritä predikaatiota **Elmerillä lennokki lensi*. Sitä vastoin temporaalistuva habitiiviadverbiaali *Elmerillä* määrittää prosessia *lennokki lensi vain minuutin*. Vastaavasti lauseessa 42 esiintyvä ajanmäärite *aina viikonloppuisin* määrittää lokaalista suhdetta *pokaali oli vanhassa talossa* muttei possessiivista suhdetta **Elmerillä pokaali oli vanhassa talossa*.

Vaikutusalojen kannalta sanajärjestys näyttää olevan keskeisessä asemassa. Sitä muuttamalla lauseen 42 vaikutusalasuhteetkin muuttuvat:

42') *Aina viikonloppuisin pokaali oli Elmerillä vanhassa talossa.*

Nyt *aina viikonloppuisin* ei enää ilmoita habitiivisen suhteen keston osaa vaan toimii irrallisesti ja saa koko habitiivisen suhteen vaikutusalaansa: *pokaali oli Elmerillä vain viikonloppuisin*.

Lauseiden 41 ja 42 habitiiviadverbiaalit toimivat hiukan samalla tavoin kuin temporaalista kestoja ilmaisevat adverbiaalit esimerkeissä 27–28. Ratkaisevaa ei nyt kuitenkaan ole habitiiviadverbiaalin tarkoitteen laatu vaan itse habitiivinen suhde: sen on oltava väliaikainen. Tästä syystä habitiiviadverbiaalin temporaalistuminen lienee mahdotonta esim. erottamatonta omistusta ilmaisevissa lauseissa. Niinpä lause *Kallulla pää oli iltapäivisin kipeä* ei saa pragmaattisista syistä sellaista tulkintaa, jonka mukaan ”Kallulla ollessaan” pää olisi ollut iltapäivisin kipeä (kyse siis olisi jonkun muun päästä). Temporaalistumisen edellytyksenä on myös se, että omistettava on sellainen olio, joka jatkaa olemassaoloaan myös habitiivisen suhteen päätyttyä. Niinpä lauseesta 43 ei voi tehdä temporaalistunutta tulkintaa:

43) *Jormalla olo oli iltapäivisin huono.*

Temporaalistuneen tulkinnan mukaan 43:n pitäisi puhua jostain olost, joka olisi Jorman hallussa, ja tämä olo olisi huono iltapäivisin (vrt. *Elmerillä pokaali oli aina viikonloppuisin vanhassa talossa*). Tämä tulkinta on mahdoton, ja ainoa luonteva tulkinta on sellainen, että ajanmäärite *iltapäivisin* hallitsee koko habitiivista suhdetta Jorman ja ’olon huonouden’ välillä; tällöin siis habitiivinen suhde ei kohdistukaan oloon sinänsä vaan sen huonouteen (vrt. Alhoniemi 1989, 25). Ratkaisevaa on, että vaikka *olon huonouteen* kohdistuva habitiivinen suhde onkin väliaikainen, se ei täytä temporaalistumisen kriteerejä, sillä omistettava eli *olon huonous* ei jatka olemassaoloaan habitiivisen suhteen päätyttyä.

Habitiivista suhdetta koskevan tulkinnan laatu väliaikaiseksi tai jatkuvaksi korreloi myös lauserakenteen kanssa. Jos subjekti on verbin jäljessä, syntyy herkemmin omistustulkinta, mutta jos se on verbin edellä, nousee väliaikaisen hallussaolon tulkinta vahvemmin esille:

44) *Jormalla oli auto epäkunnossa.*

45) *Jormalla auto oli epäkunnossa.*

Varsinainen omistustulkinta syntyy lauseesta 44, jossa on kyse prototyypisistä omistusrakenteesta (*X:llä on Y*). Tällöin kyse on siitä, että Jorman oma auto on epäkunnossa. Lauseesta 45, jossa subjekti edeltää verbiä ja habitiiviadverbiaali joutuu pois sille prototyypisestä asemasta (ks. Vilkuna 1989, 37), tulkinta on väliaikainen omistus. Temaattisesti voisi sanoa, että lause 44 predikoi jotain Jormasta mutta lause 45 predikoi jotain autosta; 45:ssä *autoa* ei esitellä habitiiviadverbiaalin *Jormalla* kautta siinä mielessä kuin lauseessa 44, ja myös habitiivisen suhteen laatu tulkitaan eri tavalla.

5. Temporaaaliset adverbiaalit

Yleissääntö on, että temporaaaliset adverbiaalit hallitsevat muita käsittelemiäni tyyppisiä, elleivät nämä itse abstraktistu siten, että ne rajaavat jonkin temporaalisen jakson. Temporaalisten adverbiaalien keskinäinen vaikutusala-suhte taas näyttää lauseessa etenevän saman perussäännön mukaisesti kuin useita paikan adverbiaaleja tai useita habitiiviadverbiaaleja sisältävissäkin tapauksissa: laajempaa ajanjaksoa ilmaiseva adverbiaali esitellään ensin, tarkempaa aikaa ilmoittava myöhemmin.

46) *Viime vuonna* Elmeri kävi Ruotsissa *tammikuussa*.

47) ? *Tammikuussa* Elmeri kävi Ruotsissa *viime vuonna*.

Erityisasemassa vaikutusala-suhteiden kannalta näyttävät olevan jo edellä puheena olleet aikaa ilmaisevat objektinsijaiset määritteet, jotka rajaavat lauseen ilmaiseman tilanteen keston siinä mielessä kuin Leino (1991, luku 10) katsoo. Sitä vastoin esimerkiksi inessiivimuotoiset ajankohdan adverbiaalit tekevät yleensä lauseen ilmaisemasta tilanteesta rajaamattoman. OSMAn avulla rajattuun lauseeseen voidaan lisätä inessiivimuotoinen adverbiaali, joka tekee lauseesta toistuvaa (geneeristä) tapahtumaa ilmaisevan ja täten rajaamattoman; tämä voidaan jälleen rajata OSMAlla jne. (ks. esimerkkiä 48, joka on peräisin Leinolta 1991, 193):

48) *Lähes koko elämänsä Pekka luki lehteä* vuodessa viikon ajan tunnin päivässä.

Ydinpredikaatio *Pekka luki lehteä* esittää (temporaalisesti) rajaamatonta tilannetta. Tähän liitetty OSMAn *tunnin* (*Pekka luki lehteä tunnin*) rajaa tilanteen. Nyt rajattuun tilanteeseen voidaan liittää inessiivimuotoinen ajanjakson ilmaus *päivässä*, jolloin lauseesta tulee taas temporaaalisessa mielessä rajaamaton (*Pekka luki lehteä tunnin päivässä*). Tähän voidaan liittää rajaava OSMAn *viikon ajan*, tähän edelleen rajaamattoman tulkinnan aiheuttava inessiivimuotoinen *vuodessa*, ja viimein rajaava OSMAn *lähes koko elämänsä*, jolloin lauseen ilmaisema tilanne on taas rajattu (Leino 1991, 193).

Vaikutusalavaihtelun kannalta kyse on puhtaasti siitä, että pitempää temporaalista jaksoa ilmaiseva määrite saa vaikutusalaansa lyhyempää jaksoa ilmaisevan. Tilanteen rajattuus ei muuta itse vaikutusalojen kulkua, vaikka rajattuuden osuus lauseiden semanttisessa tulkinnassa muuten on keskeinen. Niinpä lauseessa 48 laajin vaikutusala on adverbiaalilla *lähes koko elämänsä*; tämän vaikutusalassa ovat *vuodessa* > *viikon ajan* > *päivässä* > *tunnin*, joista viimeksi mainittu saa viimein ydinpredikaation suoraan vaikutusalaansa (ks. myös Leinon 1991, 194 esittämä kaavio). Esittelyjärjestys sinänsä ei näytä suoraan ratkaisevan tulkintoja (esimerkiksi suppeampaa jaksoa ilmaiseva määrite *tunnin* on Leinon lauseessa ennen adverbiaalia *päivässä*); tosin laajinta temporaalista ympäristöä ilmaisevalla elementillä on nytkin etusija lauseenalkuisuuteen (vrt. esim. ?? *Vuodessa Pekka luki lehteä lähes koko elämänsä viikon ajan tunnin päivässä*).

Vaikutusalan määräytyminen näyttää kuitenkin tässä tapauksessa johtuvan siitä, että vaikutusalasuhteet ovat varmoja elementtien perusmerkityksen takia: toiset ilmaisevat selvästi pidempiä jaksoja kuin toiset. Ei olisi missään oloissa mahdollista, että esim. *tunti* olisi *päivää* (= vuorokautta) pidempi ajanjakso vastaavassa mielessä kuin paikanilmauksia sisältävässä lauseessa 4, jossa *pöytä* voidaan käsittää laajemmaksi lokaatioksi kuin *talo* tulkitsemalla *talo* pienoismalliksi. Jos taas lauseessa ilmaistaan ajanjaksoja, joiden keskinäinen kesto suhde ei ole ilmeinen, näyttää sanajärjestykseen perustuva vaikutusalatendenssi toimivan:

49) *Isän lounastaessa Pekka luki pitkän aikaa lehteä.*

50) *Pitkän aikaa Pekka luki lehteä isän lounastaessa.*

Lause 49 saa tulkinnan, jossa *pitkän aikaa* ilmaisee osakestoa ajanjaksosta *isän lounastaessa*. Lause 50 taas saa herkemmin duratiivisen tulkinnan, jonka mukaan Pekalla oli pitkän aikaa tapa lukea lehteä isän lounastaessa. Tällöin ajanjakso *pitkän aikaa* kattaa (useat) ajanjaksot *isän lounastaessa*. Ainakin tällaisissa tapauksissa vaikutusalatulkinta näyttää etenevän sanajärjestyksen määräämänä suuresta pienempään.

6. Lopuksi

Adverbiaalien vaikutusalat lauseessa näyttävät kulkevan hierarkian **temporaalinen** > **habitiivinen** > **lokatiivinen** mukaisesti. Jos adverbiaalien välillä esiintyy vaikutusalasuhteita, hierarkiassa ylempänä oleva adverbiaali näyttää saavan vaikutusalaansa hierarkiassa alempana olevan. Saadakseen vaikutusalaansa hierarkiassa ylempänä olevan adverbiaalinen on alempitasoisen adverbiaalinen abstraktistuttava ainakin samalle tasolle. Tällöin abstraktistuttava adverbiaali saattaa menettää jotain alkuperäisestä merkityksestään, mikä näkyy ai-

nakin paikan adverbiaalien kohdalla siitä, että lauseeseen voidaan joskus asettaa toinen, ristiriitainen (spatiaalaisesti eri paikkaa ilmaiseva) adverbiaali.

Vaikka adverbiaalien vaikutusalavaihtelu näyttää useissa tapauksissa korreloivan sanajärjestyksen kanssa, ei järjestyksen vaihtaminenkaan aina riittä muuttamaan vaikutusalatulkintoja. Tämä näkyy esimerkiksi siitä, että paikan adverbiaali, jolla ei joko omien tai muiden lauseen elementtien semanttisten ominaisuuksien takia ole edellytyksiä abstraktistua, pysyy järjestyksenvaihdoksesta huolimatta perusmerkityksessään. Sanajärjestyksen vaihtamisesta seuraava muutos ei tällöin koske merkityksiä vaan lähinnä tematiikkaa. Myös itse ilmaistava suhde saattaa olla sellainen, ettei abstraktistumiselle ole edellytyksiä. Esimerkiksi habitiivinen suhde ei temporaalistu, ellei kyse ole väliaikaisesta hallussaalosta.

Adverbiaalien vaikutusalavaihtelu on vahva osoitus siitä, miten elementtien lineaarinen järjestys myös suomen kaltaisessa ”vapaan” sanajärjestyksen kielessä määrää lauseen semanttista tulkintaa. Kyse ei siis ole pelkästään temaattisesta ja informaatorakenteellisesta variaatiosta vaan lauseen kokonaismerkitystä koskevan tulkinnan määrääytymisestä. Sanajärjestystä koskevassa psykolingvistisessä tutkimuksessa on saanut paljon huomiota osakseen periaate, jonka mukaan elementtien esittelyjärjestys määrää niiden keskinäistä suhdetta koskevia semanttisia tulkintoja (ks. esim. Clark–Clark 1977, Givón 1986, Gernsbacher 1990). Tällöin lauseen alkuosassa esiteltävät entiteetit muodostavat eräänlaisen rungon tai kehyksen, johon loppupuolella esiteltävät entiteetit kytketään. Vaikutusalavaihtelun kannalta periaate ilmenee siten, että lauseenalkuisen tila-adverbiaalin semanttinen funktio on vaihtelevampi ja usein abstraktimpi kuin lauseen loppupuolella esiteltävien, ja useissa tapauksissa muut tila-adverbiaalit saavat tulkintansa lauseenalkuisen adverbiaalin kautta tämän ilmaiseman tilan osiksi joko konkreettisessa tai metaforisessa mielessä.

LÄHTEET

- ALHONIEMI, ALHO 1975: Eräistä suomen kielen paikallissijojen keskeisistä käyttötavoista. *Sananjalka* 17. Turku.
- 1983: Suomen kielen paikallissijojen käytöstä. *Nyky-suomen rakenne ja kehitys 1*. Toim. AULI HAKULINEN – PENTTI LEINO. Tietolipas 93. Helsinki.
- 1989: Suomen ja mordvan vanhat erosijat omilla teillään. *Sananjalka* 31. Turku.
- CLARK, HERBERT J. – CLARK, EVE V. 1977: *Psychology and Language*. New York.
- FAUCONNIER, GILLES 1985: *Mental Spaces: Aspects of Meaning Construction in Natural Language*. Cambridge, Massachusetts.
- 1990: Domains and connections. *Cognitive linguistics* 1. Berlin.
- FIRBAS, JAN 1992: *Functional sentence perspective in written and spoken communication*. Cambridge.
- GERNSBACHER, MORTON ANN 1990: *Language Comprehension as Structure Building*. Hillsdale, New Jersey.
- GIVÓN, TALMY 1986: The pragmatics of word order: predictability, importance and attention. *Language typology and language universals*. Ed. E. MORAVCSIC. Amsterdam.

- HAKANEN, AIMO 1972: Normaalilause ja eksistentiaalilause. *Sananjalka* 14. Turku
- 1973: Assosiaatio, motivaatio ja presuppositio. *Sananjalka* 15. Turku.
- 1978: *Kontrastiivista lauseanalyysia. Eksistentiaalilauseet*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 8. Turku.
- HAKULINEN, AULI – KARLSSON, FRED 1979: *Nykysuomen lauseoppia*. Helsinki.
- HUUMO, TUOMAS 1994: Lokaalisen ja habituiivisen adverbiaalin vaikutusalahierarkia eksistentiaalilauseessa. *Virittäjä*. Helsinki.
- painossa 1: Word order and the scope of locatives and possessives. *Word*. New York.
- painossa 2: *Ongella Elmeri huitaisi Anselmia ongella*. Lauseaseman vaikutuksesta eräiden adverbiaalityyppien tulkintaan. *Virittäjä*. Helsinki.
- HUUMO, TUOMAS – PERKO, JARI 1993: Eksistentiaalilause lokaalisuuden ilmaisijana. *Virittäjä*. Helsinki.
- JACENNIK, BARBARA – DRYER, MATTHEW S. 1992: Verb–subject order in Polish. *Pragmatics of word order flexibility*. Toim. PAYNE, DORIS L. Amsterdam.
- LANGACKER, RONALD W. 1987: *Foundations of cognitive grammar. Vol 1: Theoretical prerequisites*. Stanford.
- LEINO, PENTTI 1989: Paikallissijat ja suhdessäntö: kognitiivisen kieliopin näkökulma. *Virittäjä*. Helsinki.
- 1991: *Lauseet ja tilanteet. Suomen objektin ongelmia*. Suomi 160. Helsinki.
- PRINCE, ELLEN F. 1981: Toward a taxonomy of given – new information. *Radical Pragmatics*. Toim. COLE, P. New York.
- QUIRK, RANDOLPH – GREENBAUM, SIDNEY 1985: *A university grammar of English*. London.
- SADENIEMI, MATTI 1966: Uusi lauseoppi. *Virittäjä*. Helsinki.
- SIEWIERSKA, ANNA 1988: *Word order rules*. New York.
- SIRO, PAAVO 1964: *Suomen kielen lauseoppi*. Helsinki.
- VILKUNA, MARIA 1989: *Free word order in Finnish: Its syntax and discourse functions*. Helsinki.
- 1992: *Referenssi ja määräisyys suomenkielisten tekstien tulkinnassa*. Suomi 163. Helsinki.
- YLI-VAKKURI, VALMA 1970: Konkreettisen substantiivin paikallissija-attribuutti suomen paikallissijajärjestelmässä. *Sananjalka* 12. Turku

TUOMAS HUUMO: A scoping hierarchy of Finnish locative adverbials

In this article I examine the way in which scope interpretations of Finnish locative adverbials are determined by their sentential position and mutual ordering in sentences. The term 'scope' of a locative here denotes its semantic coverage of other elements in the sentence. An adverbial can introduce the scene for the whole event described by the nuclear predication, or it can be merely a subscene, including only some of the entities. When the sentence contains several locatives, one of them can have scope over the other ones, i.e. it can introduce a domain including the other domains, or it can restrict the scope of the domains introduced by other adverbials. Thus for example a temporal element can temporally restrict a spatial relationship between an entity and a location.

My basic assumption is that a locative will more likely be interpreted as having a wide scope and an abstract semantic function when it occurs sentence-initially, whereas a locative introduced after the nuclear predication is more likely to be interpreted in its basic meaning, i.e. as introducing a concrete place. From this point of view I study locatives introducing spatial, possessive and temporal domains. I intend to show how a sentence-initial spatial locative can become abstract and take on properties of possessives or temporals, thus taking other elements in the sentence under its scope.

I propose a scoping hierarchy **temporal > possessive > spatial**, indicating that a locative higher in the hierarchy tends to take locatives lower in the hierarchy under its scope. Thus temporal adverbials tend to govern both possessives and locatives, while possessives tend to govern locatives. In order to have a locative of a higher type under its scope, a locative lower in the hierarchy must abstract at least to the same level.

